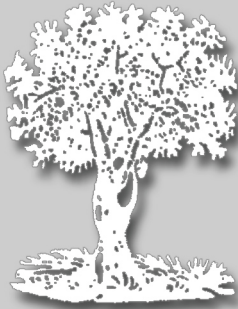

בעזרתיה

קובץ עץ חיים

ע"ש רבינו
מרדך הדברי חיים ז"ע

שנה ט'
חוברת ב' [כ"ד]
אלול תשע"ה

מפעל
זכרון אשר צבי

הרב זכרי' האלצער

כולל בית משה חיים, מיאמי יצ"ו

מקורות קדומים ללבישת חוט אדום לסגולה

הנה בכל ענין יש לנו לעיין תחילה וראש בתורתנו הקדושה. והנה מצינו ענין מוזר ותמוה, דהתורה הק' מגיד לנו אודות לידת פרץ וזרח, ושהמילדת לקחה חוט אדום ונתנה על ידו של זרח. ולפי פירש"י ז"ל ועוד כמה מפרשי המקרא, קראוהו בשם זרח מחמת חוט שני זו שהמילדת נתנה על ידו, והדברים אומרים דרשוני, א', לאיזה טעם נתנה חוט אדום על ידו, ב', לאיזה טעם קראוהו על שם החוט הזה.

והנה בקדמוני המפרשים, ה"ה הרב שמואל בן חפני גאון (מתקופת הגאונים, נפטר שנת ד'תשע"ג, ולמס' 1013) * מצאנו הסבר לזה (פירוש רבינו שמואל בן חפני על התורה עמ' פ) וז"ל, "ותקח המילדת ותקשר על ידו שני, כפי שקבע בנוסח² והוא אמרו זה יצא ראשונה, ומשום שהוא סימן ההצלה והישועה, וכמו שהוא אומר (יהושע ב' י"ח) את תקות חוט השני הזה תקשרי. ומשום שמחילת העוונות נמשלה לזה כאמרו (ישעי' א' י"ח) אם יהיו חמאיכם כשנים כשלג ילבינו".

והדברים נפלאים ביותר, דהנה לפנינו מקור פשוט ללבישת חוט שני, נתבונן על זה לרגע, התורה הק' כתב פסוקים להגיד לנו שהיא נתנה על ידו בדוקא חוט אדום, והתורה מגיד לנו שהמילדת של האבות הקדושים נתנה חוט אדום על ידו משום שהוא סימן ההצלה וישועה, וגם משום שמחילת העוונות שנמשלה לזה (וראה מש"כ להלן בהערה אצל קין).

ופירושו של רשב"ח גאון כנראה קשור עם מה דאיתא במדרש הגדול פרשת חיי שרה (כ"ג א', עמ' שע"א): "לא תירא לביתה משלג [כי כל ביתה לבוש שנים³], זו רחב שהחביאה את המרגלים. ומי היו ... ויש אומרים פרץ וזרח היו כשבקשה מהן אות אמר לה זרח את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון, זה שנבדקתי בו במעי אמי, דכתיב ותקשר על ידו שני". הרי לדעת המדרש הגדול זרח ה' עדיין הולך עם החוט השני על ידו באותו זמן, ומסתבר לומר שזה ה' קשור על ידו, וכמו שהיה קשור שם ממעי אמו⁴.

א. לאחרונה ראה מש"כ על פירושו לתורה בהקדמה ל"פירוש רבינו יצחק ב"ר יוסף על התורה – בראשית" (מכון על הראשונים, תשע"ב) עמ' 26-27.

ב. ר"ל כמו שכתוב בפסוק.

ג. אני מוסיף המשך זה מעצמי, שכן נראה מהדרשה, וכן דרכם של חז"ל לנקוט תחילת הפסוק וכוונתם לטוף הפסוק. וראה גם במדרש אשת חיל (אוצר מדרשים כתבי יד, ח"ב עמ' יט) ובמדרש משלי.

ד. והנה אפשר שהי' מונח בכיסו, כיון שאפשר שאותו שנתנה המילדת על ידו של תינוק לא היה נקשר על ידו של איש גדול. אולם, מאידך אפשר שבדוקא נתנה על ידו חוט גדול כדי שיהיה

ועל פי הנ"ל יהיה לנו הסבר על המנהג שנהגו בני ישראל מתחלה ביום הכפורים בזמן שבית המקדש הי' קיים, שכל אחד היה קושר חוט שני בחלונו (ירושלמי שבת פ"ט ה"ג), וזהו כהחוט שני של רחב. ולכאורה מאי שיימא להחלוץ להכא, למה לא קשרו אותו בפתחי דלתותיהם. ועל פי הנ"ל יותר מובן, שחוט שני רומז לישועה כישועתה של רחב שהיתה ממוות לחיים, וכן ביום הכיפורים בטוחים אנו בהקב"ה שנחתמנו לחיים.

זרח – זריחת השמש

ובעיני הקורא יפלא, איך יאמר הרשב"ח גאון שהמראה של אדמימות יורה על ישועה והצלה, הלא אדום הוא סמל לדם ומדת הדין וכדומה. ומקודם נפרש הטעם שקראו שמו זרח ואז נבאר גם ענין זה.

ונקדים הא דמבואר במפרשי התורה מה שקראוהו בשם "זרח" הוא על פי החוט השני שהוא דומה לזריחת השמש. ולכאן גם זה לא מובן, מה הוא הענין של קריאת הבן על שם זריחת השמש. ויש לומר שב' הקושיות מתרצים א' את חברתה, והוא, שהשמש (אשר אליה רומז חוט השני) הוא ענין של הצלה וישועה. ועל פי הנחה זה נבין הלשון (בראשית ל"ב ל"ב) "ויזרח לו השמש" הכתוב אצל יעקב, שהכוונה לפי פשוטו הוא לשון של הצלה וישועה, וכמובן גם הרפואה נכלל בה'. דוגמא לרעיון זה יש להביא דברי האב"ע (בראשית ב' ו') שפירש הלשון "כי קרוב יום אידם" (דהיינו יום חורבנם), היינו כי קרוב יום ענן וערפל שלהם. ובלשונו: "ואד. כמו עשן", וכמוהו יום אידם, שהיום הרע יקרא יום ענן וערפל". ואין זה חידושו של הראב"ע ז"ל, אלא הוא כבר מבואר בכמה מקומות בנ"ך כדעת כל

עמו גם בימי זקנתו. או אולי עכשיו קשרו על אצבעו, ומי יודע.

ה. "בראשונה היו קושרין אותו בחלונותיהם ויש מהן שהיה מלבין ויש מהן שהיה מאדים. והיו מתביישין אלו מאלו. חזרו להיות קושרים אותו בפתחו של היכל ויש שנים שהיה מלבין ויש שנים שהיה מאדים. חזרו וקשרו אותו בסלע".

ו. בדברי חז"ל מבואר דהשמש צבעו אדום, ראה לדוגמא ברשב"ם (בראשית לח לא): "זרח לשון אדמומית הוא... וכן כל זריחת שמש בבקר ובערב אדום הוא וכת' ויהי בבקר והשמש זרחה על המים ויראו מואב מנגד את המים אדומים כדם, וכן בבבא בתרא בהמוכר את הספינה (פד.) האי שמשא סומקתי הוא...".

ז. ראה ברש"י לבראשית שם "ויזרח לו השמש. לשון בני אדם הוא, כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר, זהו פשוטו. ומדרש אגדה וזרח לו לצרכו לרפאות את צלעתו, כמה דתימא שמש צדקה ומרפא בכנפיה (מלאכי ג ט.) "וראה ב"ב (טז): אידלי יומא אידלי קצירא (פרש"י: הוגבה שמש, כשהחמה זורחת, מיקל החולי), וראה גם ביערות דבש (ח"ב דרוש יד, עמ' שכג) שנקט זה לדבר פשוט, וע' ביערות דבש (ח"ב דרוש טז, עמ' ססד, ושם הביא לשון רש"י בסגנון אחר ממה שהוא לפנינו) שמשמע שזה אמור רק על השעות קודם חצות, משא"כ אחר חצות יחלש ויגבר החולי למאוד משום שאז שולטים על החמה המלאכי דין, ע"ש.

ח. בהערה העירו שאולי צ"ל: ענן. וכן נכון (או אולי: ענן ועשן). ובה נבין הגמ' בסוכה (יא:) על ואד יעלה מן הארץ, ע"ש. (ואם כתוב רק "עשן", נוכל לפרש שהכוונה הוא עשן הגורם חושך כמו הענן).

המפרשים², והיינו שהשמש מכוסה ונסתרת [וכמובן, שזה קשור להענין שאור השמש גורם שמחה, ובמק"א הארכנו בזה, ואכמ"ל]. ואולי זהו כוונת הצרור המור (בבראשית לב לב): "כי עד עכשיו היה נעצב אל אחיו ומצטער, ועכשיו שניצל מן המלאך ונתן לו בשורה טובה, אמר שהאיר לו השמש ושמה בלבו והאירו פניו כאור פני מלך חיים, אע"פ שהוא צולע על ירכו וכואב ממחלתו".

ועפ"ז נבין הדרשה (מכות י). על הלשון (דברים ד מא) מזרחה שמש: "מאי דכתיב אז יבריל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש. אמר לו הקב"ה למשה זרחה שמש לרוצחים איכא דאמרי א"ל הזרחת שמש לרוצחים" והנה מהו ביאור הלשון, וכן יש להקשות (בדומה למה שהקשו חז"ל אצל יעקב), וכי לרוצחים בלבד יזרח השמש. וע' רש"י (מכות שם): "זרחה שמש לרוצחים. להכין להם חיותם...". והיינו כנ"ל שהוא ענין של הצלה וישועה, וכאמור למעלה נכלל בזה הוא השמחה.

וכן נבין הפסוק (שמות כב ב) אם זרחה השמש עליו, וכפרש"י (שם): "אין זה אלא כמין משל, אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך כשמש הזו שהוא שלום בעולם...".

וכן נבין המדרש רבה (כב יב) אצל "וישם ה' לקין אות" שכתב: "הזריח לו גלגל חמה", וי"ל שהיה זה אות במראה אודם על מצחו.

ביאור איך מורה צבע אדום על מחילת עוונות

והנה עדיין יש לתמוה על דברי רשב"ה גאון, במ"ש שהחוט שני הוא משל למחילת עוונות: "ומשום שמחילת העוונות נמשלה לזה כאמרו (ישעי' א' י"ח) אם יהיו חמאיכם כשנים כשלג ילבינו", הלא הפסוק משווה החמאים למראה השני".

2. לדוגמאות הרבה מספר יחזקאל ראה פרק ל פסוק ג במהר"י קרא ושאר מפרשים שם; וכן ל יח, רש"י מהר"ק רד"ק ומצודות. וכן לב ז-ח, רש"י רד"ק ומהר"י קרא. וראה בכד הקמח לר' בחיי ריש ערך נר חנוכה.

י. והמדרש ממשיך: "א"ר נחמיה לאותו רשע היה מזריח לו הקב"ה גלגל חמה. אלא מלמד שהזריח לו הצרעת ... רב אמר עשאו אות לרוצחנים..." ראה במפרשי המדרש ובכלי יקר, וע' בפרד"א (פכ"א) תרג"י רש"י ואוה"ח ו"מדרשי התורה" (שכתב: "ואולי היה האות שהאדימו פניו מאד כדמות הדם, לשתי סבות, האחת שהיו רואין כי בעונש ההריגה נהפכו פניו לדם, ועוד שיטיל אימה ופחד כדמות הליש והארי והדוב הטורפים והדומים), ומה שעולה הוא שיש לפרש שאין מחלוקת בכמה מהמדרשים, והיינו שאכן הקב"ה רשם אות על מצחו של קין, ואותו אות היה אחד מאותיותיו של שמו של הקב"ה (ובאמת כל האותיות של האלף בית הם אותיות משמות של הקב"ה, ואין סתירה עם הפרד"א) ואותו אות היה רשום על מצחו במראה אדום כזוהר השמש (וגם כדמות דם, ע' באוה"ח), והיינו כדי להראות על כפרה, כנ"ל, משא"כ יש מאן דאמר החולק ואומר שהיה אכן כפרה אבל היה האות דומה לנגע צרעת, דהיינו שהיה האדום לגנאי בצרעת (שהאדום היה מראה דם, ראה מדרשי התורה הנ"ל), וזהו הטעם שנקט המדרש הלשון "הזריח" לו הצרעת, דומה להפסוק "והצרעת זרחה במצחו" אשר כתב עליו הרשב"ם (בראשית לח ל) שהוא לשון אדמומית, והיינו שהכל מודים שהיה האות במראה של זריחה, והיינו כהמדרשי התורה הנ"ל שהיו ב' מדות באותו אות, וחד מאן דאמר תפס שעיקר האות הוא השבח שבו (כורחת החמה), והאחר תפס שהעיקר הגנאי שהיה לו בה. ומסתבר שענין קין קשור להענין של "הזרח שמש לרוצחים" ואכ"מ.

והנה בפשטות יש לומר שמראה השני הוא מראה אשר רומז שלבסוף ימחול כל העוונות. וכן מצינו במשנת רבי אליעזר (עמ' 267, ומובא גם במדרש הגדול לבראשית יד כג): "בשכר שאמר 'אם מחוט' ניתן לבניו חוט" של זהורית שהיה מלבין ביום הכפורים, שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו". הרי שבני זכו לחוט של זהורית, ומה זכות ה' זה, אלא לפי שהיה דרכו להלבין ביום כיפור, והרי שהזהורית עצמו נעשית לסימן של מחילת עוונות.

יעוד י"ל עפמש"כ הנר"א בשנות אליהו (שבת פ"ט מ"ג, וכמוכן אין זה באקראי שמשנה זו הוא במס' שבת וכמו שיבואר בעז"ה מהמשך דברינו): "פירוש הפסוק הוא כך דשני הוא דבר נצבע מדם תולעת. והוא שני במראה. כי הדם עצמו הוא מראה ראשון. וזה שאמר אם יהיו חטאים כשנים, רק אז כשלג ילבינו, ואם יאדימו ביותר כתולע עצמו - שהוא מראה ראשון - כצמר יהיו ולא כשלג". וכע"ז ראה במלבי"ם לישעי' שם"ד. וכמוהם כבר כתב ברד"ק בשם אביו (ישעי' שם): "ופירש אדוני אבי ז"ל אם יהיו חטאיכם כשנים שאינו אדום מאד, כשלג ילבינו אכפר על עוונותיכם. ואם יהיו אדומים מאוד כתולע, אז יהיו כצמר שאינו לבן מאד כמו השלג", וכן נראה דעת הירושלמי שבת פ"ט ה"ג וכן ביארו הפני משה [וכן ביארו המשך חכמה בהפטרה לפרשת דברים]. וכן יש לפרש כוונת רש"י בישעיה שם. וי"ו היינו, שהתולע הוא אדום ביותר, והוא רומז למי ששקוע בהטא או שמחטאי את

יא. ויש להעיר שבדומה לדברי רשב"ח גאון כתב בספר הרמזים לרבינו יואל: "ותקשר על ידו שני. רמז אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, שעיר יום הכפורים מכפר".

יב. נראה שלחז"ל היה פשוט שגם כשאברהם אמר "חוט" כוונתו היה על חוט צבוע אדום, ולכן דרשו "חוט" זו על חוט של זהורית, הגם שחז"ל במשנה שבת (טג) ובמשנה וגמ' יומא (סו, ועוד) קוראים אותה "לשון" של זהורית.

יג. וכן ביאר הגר"א בפירושו לישעיה (שם): "כשנים. הוא הצמר הצבוע מהתולע בשנים וזהו שני. והנצבע בצבע ראשון הוא נקרא תולע, האמונים על תולע. וזהו שאמר כצמר שהוא למטה מן השלג, כמו שאמרו בריש נגעים (פ"א מ"א). - ועפ"ז נבין דברי הזהור (ויחי רמא) שמדמה יהושע לחוט שני, ועע"ש.

יד. וזהו מלשונו "...וכיון בזה לשני ההבדלים אשר בין התולע ובין השני הנצבע ממנו. א- שהתולע הצבע האדום עצמי לו לא כן השני שקבל הצבע במקרה ע"י התולע, ור"ל גם אם תשתרשו בחטא עד שישוב עצמי לכם, זה החוטא מסבת הכפירה והמרד שעז"א אם יאדימו בחזק כתולע, ב- שהתולע צובע אחרים לא כן השני, ור"ל גם אם חטאתם והחטאתם את הרבים, הגם שאז התשובה קשה מאד שע"ז אמר יאדימו בהפעיל, מ"מ עת תשובו (גם אם לא ישוב להיות לבן כשלג עכ"פ) כצמר יהיו, וא"כ מדוע אינכם שבים בתשובה".

טו. ומעניין להעיר שהתרגום שם תרגם "כשני" - "כתימין כצבעונין", ותרגם "כתולע" - "כזהריתא" [אבל בתרג' אונק' אצל "ותקשור על ידו שני" (בראשית לח כה, לח ל) תרגם "זהוריתא" (וכן בתר"י שם: חוט זהורית)]. ומעניין לי, שראיתי בכמה מקומות הלשון צבעונים במקום שהיה לפרש אדומים, ראה לדוגמא רש"י (משלי לא כא) "לבוש שנים. בגדי צבעונין", וכמוהו במאירי שם, וע' תשבי ערך צבע. ולענ"ד אפשר שגם רש"י וחז"ל לפעמים כתבו צבעונים והכוונה על בגדים אדומים, וכזהר"י הנ"ל, ובמק"א נאריך בעז"ה. וע"ע רשב"ם לשמות כה ד ובשאר מפרשים שם, ובפירושו רבינו פרחיה על מס' שבת (גג).

הרבים וכו', מכל מקום כצמר יהיו. אבל מי שחמאיו הם רק כשני (שהוא דרגה שני של חטא, ואינו דבוק כל כך בחטא) אז ילבין לגמרי כמראה השלג. מובן אם כן, שהמראה של חוט השני הוא המראה הרומז לניקוי עון לגמרי.

ועוד י"ל שהחוט אדום מראה על מחילת עוונות כיון שמצאנו במזבח החוט הסיקרא (שהיה חוט אדום). וכן מצינו בתנחומא (לך) על מה שאמר אברהם אבינו אם מחוט: "אתה אמרת אם מחוט, אני מטהר את בניך במזבח שתהא מקפת בחוט של סקרא". וכן ברכינו בחיי שם בשם המדרש: "אתה אמרת אם מחוט ... ואטהר את בניך במזבח שהיה מוקף בחוט הסיקרא". ובאופן אחר במשנת רבי אליעזר (שם) שמשום זה זכו לחוט השני ביוה"כ". ועוד יש לומר שהמראה אדום מראה על מחילת עוונות מחמת הפסוק במשלי: "לא תירא לביתה משלג (- גיהנם) כי כל ביתה לבוש שנים (-דם מילה)" כמו שפרש"י במשלי", והיינו שחוט השני מראה על הברית מילה שהוא המציל את בני ישראל מגיהנם". ועוד יש לומר כדברי בעל החוות דעת כפי' לשיר השירים ("צרו המור", פרק ה פסוק י, ע"פ מקראות גדולות אורים גדולים): "שרודי הוא הקב"ה הוא צה ואדום, כלומר שכל הכוונה של מדת הדין המכונה בשם אדם [נרצ"ל: אדם] הוא רק כדי לצחצח אותנו. ולכך כתיב צה ואדום לומר שהאדם הוא רק בשביל הצחצוח שרוצה בנו".¹³

זו. וע' בתנ"י (לך אות ז) "אם מחוט, משבח אני לבניך בחוט, שנאמר בחוט השני (שה"ש ד ג) ועל אותו פסוק של בחוט השני דרשו בשהש"ר שהכוונה על החוט של זהורית של יוה"כ, וא"כ הכל אחד ודומה להמשנת ר"א.

יז. וכזה גם באגדת בראשית (פרק לד) "לא תירא לביתה משלג שהתנה הקב"ה עמו שבזכות מילה ושבת אין בניו יורדין לגיהנם" (ולכא' דורש גם סוף הפסוק כי כל ביתה לבוש שנים, אף שבמשך מביא דרשה אחרת על סוף הפסוק, שרצונו שם לדרוש מילת "שנים". וע' בהערה ז לאגדת בראשית שהביא מכתב יד של אג"ב ג' אחרת שעולה יפה להנ"ל), וכן פירש הר"י ברצלוני בפירושו לספר יצירה (עמ' 59): "ואומר לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבוש שנים ואין שלג אלא גיהנם לא תירא לביתה משלג למה כי כל ביתה לבוש שנים ואין שנים אלא אדמימות כדכתי' כי חתן דמים אתה לי וכתתי' את תקות חוט השני הזה תקשרי וגו' ואומ' בחוט השני שפתותיך ומדברך נאווה כפלא הרמון וגו' אם יהיו חטאיכם כשנים וגו'... ולכך אין מתיראין בני אברהם אבינו משלג שהוא גיהנם מפני שכל ביתו לבוש שנים מפני שבני ישראל נימולים" וולכך אין להגיה ברש"י כמו שרצה להגיה בובר בהערותיו לתנחומא חיי שרה אות כ"ה).

יח. וע' בחומת אנך, ב"אגן הסהר" (להרב אליהו האתמרי) וב"שר שלום" (לרבי שמואל אריפו, בן זמנו של הבית יוסף) על שיר השירים (ד ג) שפירשו "כחוט השני שפתותיך" ששפתותינו הם פועלים בזה"ז בדומה להחוט השני של יוה"כ, ע"ש [וע' כבר במדרש שה"ש שם] (והוא פלא ששלשה גדולים ניבאו בסגנון אחד). אולם עפ"ד רשב"ח גאון נוכל לומר הכוונה ששפתותינו פועלים בזה"ז כמו החוט השני שהיה נהוג בימי קדם לסימן הצלה וישועה ומחילת עוונות.

יט. עוד אולי אפשר לפרש כדברי היערות דבש (ח"א דרוש ד, עמ' קמג) שאנו נותנים כח לחיצונים לאחוז כדי שלא יקטרגו עלינו, ולכך אומרים הקדיש בלשון ארמי, ולכך עשו שעיר המשתלח. ואם כן, אולי נותנים גם כן צבע אדום על התינוקות מטעם זה. וע' בכורות נח: שנתנו צבע אדום על הבהמות (ולא ראיתי מי שביאר הטעם). ועוד אעיר שבשלטי הגבורים (לר"א משער אריה, פרק מה, עמ' רד) כתב שאבן האדם הוא סימן: "שקיבל ה' את תשובתו (-של ראובן) ומחק את עונו".

אם לבישת אדום מביא על האדם מדת אדום

והנה עדיין יש לעיין בענין זה. הלא "ידוע בחכמת הכוכבים שכוכב מאדים כחו על הדם ועל החרב ועל המלחמות" (מלשון רבינו בחיי בראשית כ"ה ל') והלא ידעינן ש"גם הפירות האדומים שבמין הצומח מושכים מכחו, גם האבנים היקרות שבמין הדומם האדומות כגון גירג"ץ ורובי"ץ וכיוצא בהם הם בחלקו. ועל כן אמר (עשירי) הלעיטני נא מן האדום הזה, כלומר מן התבשיל האדום הזה המושך כח מן האדום... (המשך ר' בחיי סם). ואם כן, אולי גם יש להימנע מלקשור חוט אדום על הזרוע.

אז"ל עיין מש"כ רבינו בחיי עצמו אצל אבני החושן (שמות כח טו): "ומה שנתן אבן אודם לראובן, על שם שהאדימו פניו בחטא בלהה כשבלבל יצועי אביו והודה ולא בוש, והאבן הזאת נקרא רובי"ץ... ורובי"ץ ובלאש"ו הכל מין אחד וחתוכה אחת, אלא שהרובי"ץ הוא אדום בתכלית, וכן תרגומו סמקן ... ומפני זה נקרא מבחר האבן הזאת בלשוננו 'אודם' כי מראהו אדום כדם, וסגולתו שכל אשה שנושאתו אינה מפלת לעולם נפלים, ואמרו שהוא טוב לאשה המקשה לילד, ואם היו שוחקים אותו ומערכים אותו באכילה ובשתיה מועיל הרבה להריון כדודאים שמצא ראובן שהם דמות אדם, ועל כן נכתב אדם חסר וי"ו להורות על אדם, כי המקרא יורה עצמותו של אבן, והמכתב בחסרון וי"ו יורה על פעולתו, ומפני זה היה ראובן מפותח על אבן אודם". הרי שהרובי"ץ מסוגל לכל מיני בריאת אדם (מועיל שלא תפיל, ומועיל להריון), והמעט שנתנה לראובן הוא משום שהוא נתן הדודאים לאמו (שהדודאים עשו בדומה לזה) וגם שנתבייש על מעשיו. מ"מ הרי מצינו שאף שהרובי"ץ הוא הוא האבן אשר הזכיר רבינו בחיי בפרשת תולדות שהוא תחת מאדים, אפילו הכי יש בו כמה וכמה מעלות להצלת אדם.

ואז"ל רק לגבי עם ישראל מראה אדום לא יפעול נגדם לאחר שקיימו ברית מילה, משא"כ אצל עכו"ם, והיינו ע"פ דברי היערות דבש (ח"א דרוש ג) שכתב שהברית מילה שובת מאול מאדים: "...וזה מול רעה שהיה נגד ישראל במצרים, אשר אמרו כי רעה נגד פניכם הוא מול מאדים שהיה למולם להשחיתם, אמנם הקב"ה נתן להם מילה ובוה ישבת מהם מאדים, והוא להט החרב המתהפכת מרע לטוב, ולכך נקרא חרב נוקמת נקם ברית, כי מי שאינו נמול נוקם מאדים לחרב".

וידהי' ההסבר איך שיהי', סוף דבר אין מסתבר שיהיה כלבישת חוט שני שום חשש משום מול מאדים, שהרי לבוש אדום היה לבוש חשוב ונפוץ מאוד בזמן תנ"ך ובזמן חז"ל כמו שמצינו בהמון מקומות², ומצאנוהו הרבה אף בבגדי כהונה (ובמשכן).

ב. לדוגמאות, משלי (לא בא) כי כל ביתה לבוש שנים, וראה באיכה (ד ה) ובמפרשים שם (שלבושים של תולע היו מיוחדים לשבת וי"ט) וראה בגמ' שבת (קמז.), ומועד קטן (כג.). ועוד. וכן ארגמן הוא צבע אדום ומצאנוהו הרבה. ובעז"ה בחלק ב' של המאמר נכתוב עוד בזה ובהטעם שנמנעו מלבישת אדום במשך הדורות אחר החורבן.

וראה ב'דברי תורה" (מהדורא תניינא אות עא) מהגה"ק בעל מנחת אלעזר זי"ע שהעיד על "מנהג הצדיקים מרבתינו ז"ל... יש שלקחו מטפחות של מראה אדום בידיהם ובתוך כיסי לבושיהם", עיין שם באורך^{כא}.

וכן מנהג קדמון הוא לאכול תפוחים אדומים בראש השנה, הזמן של סימנא מילתא, ראה במחזור ויטרי (עמ' 362): "נהגו בני צרפת לאכול בראש השנה תפוחים אדומים", מנהג נפוץ גם היום^{כב}.

עוד מקור מהפסוק אצל זרח

בשנת תרס"א הדפיס הרב מנשה גרוסברג הספר "חצי מנשה - פירושים על התורה מחכמי ספרד צרפת ואשכנז נעתקו מכתבי יד לונדון אקספרד ליידען ומנכען עם הערות". והנה בפרשת וישב כתב אצל לידת זרח: "וישני הוא סגולה". הרי לנו עוד מקור שחוטש שני הוא סגולה. אולם לענ"ד נראה מסגנון חלק מהפירושים שהרב גרוסברג לא רק הוסיף הערות אלא הוסיף פירושי עצמו בתוך הפירושים. אם השערתי נכונה, אז לא ברור אם זהו פירוש קדום שמצא בכתב יד או פירושו. מכל מקום, מדברי רב שמואל בן חפני גאון מצאנו מקור נאמן ללבישת חוט אדום, כבר מתחילת תולדות כלל ישראל.

הראשון שלבש אדום על ידו

הגם שנראה שזרח היה הראשון ללבוש חוט אדום, מצינו איש אחר שהיה לובש אדום על ידיו. והיינו יוסף הצדיק (האיש שלא היה עין הרע שולט בו, כמ"ש בכרכות כ., אחר שהגמ' הביא המעשה אודות האשה שלבשה כרבלתא). ראה באגרת בראשית (פרק סא) "אמרו רבותינו משום ריב"ק בשביל לשון של ארגמן שהוסיף יעקב על לבושו של יוסף קנאו בו אחיו ומכרו אותו למצרים", והנה ארגמן הוא ניהו מראה אדום, כמבואר בפסיקתא, רס"ג, אב"ע, הרמב"ם ועוד^{כג}. ויש ב' דרכים לפרש: א' - שיעקב אבינו נתן לכל בניו כתונת, וליוסף הוסיף לשון של ארגמן על פם ידו של לבושו. ב' - שיעקב נתן ליוסף לשון של זהורית שהיה

כא. הדברי תורה הביא ב' שיטות, יש סוברים שאין דין כגון אדם, ויש סוברים מראה שחור. וע"ש באורך.

כב. וחידוש הוא בעיני מש"כ באוצר יד החיים (אות תש"ד): "ומה שאין אוכלין תפוחים אדומים כיון שאדום מורה על חטא". והנה, לכאור' יש לו סיוע ממנהג פרוונצא המובא במחזור ויטרי שם "וכן בפרונצא אוכלין ענבים לבנים ותאנים לבנים וראש כבש", דיש לומר הטעם שהיו אוכלים לבנים מחמת שהוא סמל מחילת עוונות, אולם אפילו הכי, מה שכתב שאדום של התפוח מורה על חטא זה לא כל כך פשוט לכאור'. וכמו שמצינו שבני ישראל נמשלו לתפוח, ע' בגמ' שבת פ"ח. (ראה במגדים חדשים שם אודות דברי התוס'), ועוד. וכמו שהכל אוכלים רמונים אף שהם אדומים, והכל שותים יין אדום וכו', ולא שמענו פרצה פה על זה.

כג. פסיקתא רבתי (פרק ב) "לבוש אדום אמר לו היא ארגמן... לא אדום ולא ירוק אמר לו זו היא תולעת שני", הרי שארגמן הוא יותר אדום מתולעת שני, וברד"ל (שם) כתב שאולי תולעת שני הוא הנקרא אצלנו אראנ"ג. וראה אב"ע שמות כה ד, בפ"י הקצר: "וארגמן, עין (=גון) והוא קרוב מאדום... ויש אומרים בצמר גפן, והארגמן בצמר, ותולעת שני במשי". ובארוך: "כדמות אדום... ובלשון ערבי ארגואן, וזה הצבע לא יהיה כי אם בצמר או במשי... והגאון אמר בו (=בתולעת שני)

מגעת רק על פס ידו, וכן משמע בכמה מפרשים²⁷. ויש להרגיש שנקטו ה"ל "לשון של ארגמן" כשמדברים על הכסות, דומה להדרך שחז"ל (שבת פ"ט מ"ג, יומא סז, ועוד) דברו בכל מקום על "לשון של זהורית" של השעיר המשתלח. וכן מצינו עוד השוואות בין יוסף והשעיר, חז"ל (ב"ר פד:ח) אמרו שהאחים המילו פסים (גוללות) איזה מהם יולך הכתונת לאביהם. ושחטו שעיר עזים ומבלו בה הכתונת. וראה בשפתי כהן פרשת וישב²⁸. ולתוספת

קרימ"ז כי הוא אדום, רק איננו כצבע הארגמן". ובמשלי (לא כא): "שנים. שם ממין פשתים, וארגמן ממין הצבעים, והוא אדום". ובמגלת אסתר (א ו): "ארגמן. בצמר". וע' רס"ג לשמות (שם). ולדעת המגיה של רס"ג ארגמן הוא אדום כהה. אולם הפסקתא רבתי (הג"ל) והרמב"ן ורבנו בחיי סוברים שהוא אדום יותר מתולע, שהרי כתב הרמב"ן במדבר ד ז: "בבגד ארגמן שהוא אדום יותר מן הראשון". ורבנו בחיי במדבר ד ה: "בגד ארגמן שהוא אדום יותר מבגד שני". וע' ברמב"ם (כלי מהקדש ח יג, ובמהרי"ק על הרמב"ם שם כתב שהכל סוברים כהרמב"ם וחולקים על הראב"ד, וע' ברד"ל שם שהזהר כהראב"ד): "הארגמן הוא הצמר הצבוע אדום והתולעת שני הוא הצמר הצבוע בתולעת", ובפה"מ (כלאים טז; מהד' קאפח) כתב ארגמן הוא צבוע ב"לך" (כתב המגיה: אדום כדם) ותולעת שני הוא צבוע ב"קרמז" (כ' המגיה: אדום דהה). אבל ולענ"ד לא משמע כהמגיהן בהל' פרה (ג ט): "הצבוע אדום יש שצובעין אותו בפואה, ויש שצובעין אותו בלכא, ויש שצובעין אותו בתולעת והתולעת היא הגרגרים האדומים ביותר", ואינו מוכרח. וברד"ק (שורש ארגמן) תחלה כתב שארגמן הוא אדום הנקרא כרמז [קרימ"ז], ושוב הביא מרס"ג כי תולעת שני הוא הנקרא כרמ"ז ואם כן ארגמן צבע אדום אחר ואומרים שהוא שקורין לק"א והביא מר' יונה (בן גנאה) שבערבי נקראת ארגואן. אבל בדברי הימים (ב ב ו) הרד"ק כתב שארגמן הוא לאקא; וכרמיל הוא תולעת שני והוא כרמי (נדצ"ל: כרמז), וזהו כרס"ג. ובמאירי למשלי שני הוא אדום הנקרא בערבי כרמ"ז. עוד יש להעיר מלשון רש"י פרשת ויחי (מט:א) שכתב: "יהא ארגון טב לבושהי שצובעו דומה לייך", הרי שארגמן הוא כהצבע של יין (שהוא כמראה אדום), ורעפ"ז יש לעיין אודות אותם שכתבו רש"י סובר כהראב"ד אודות ארגמן. וכמוהו בבראשית רבתי (עמ' 239): "כבס ביין לבושו, כשיבא משיח יהא לבוש ארגמן טוב מראה וידמה לייך".

כד. ע' גמ' שבת (י): "שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף", וברש"י ז"ל שם הרגיש שלא יתכן שהכתונת יהיה רק ב' סלעים מילת, וכתב "לאו דוקא נקט. בתלמידי רבינו יצחק הלוי מצאתי כתונת פסים סביב פס ידו נתן מילת ולא כל הכתונת", והרי זהו כהאגדת בראשית, וכן בדעת זקנים: "פסים. סביבות פס ידו" ובבעל הטורים "פסים בגימטריא לפס ידו" (ולפלא בעיני שהמגיה להאגדת בראשית לא הרגיש בה), וכן בתוס' השלם: "לשון פיסת יד כלומר בכתנתו בבית היד של המעיל תפר מילת וזהו שאמרו רבותינו בשביל שתי סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף יותר משאר בניו וכו'. ואם הכתונת כולה היתה של פסים איך לא היה משקלה כי אם שני סלעים", ובמדרש תנחומא וישב (ד) איתא "על ידי לשון של ארגמן שעשה לו כתנת פסים", ומלשונות הנ"ל לא מבואר שיעקב נתן ליוסף כל הכתונת, אפשר רק הפסים להכתונת נתן לו (וכמבואר בתוס' השלם). אולם בשכל טוב (לז א) איתא: "שבשביל ב' סלעים מילת. פי' שנתן יעקב בכתונת יוסף בפסי ידיו ולא בכתונת אחיו, הכניס קנאה ביניהם, אלמא כתונת זו מצמר נקי היתה והמילת לא היתה אלא כנגד פסי ידיו"; וכן משמע מהמשך אגדת בראשית לפי הפירוש האומר שם: "פסים שהיה ארגמן שלו מגיע עד פיסת ידו", אולם בבראשית רבה יש גרסא של "שהיתה מגעת על פס ידו".

כה. "זרח. וסמיק: ויוסף הורד מצרימה. שיצא מזרעו ישעיה שאמר אם יהיו חטאיכם כשנים וגו' וזהו אשר על ידו השני שנבואת השני בידו, ואמר אם יהיו חטאיכם כשני שלקח הכתונת וטבלו, כשלג ילבינו שעתיד להתכפר עונם, וזהו זרח ויוסף... ולפי הנ"ל נאמר שהכפרה הוא בשעיר לעזעזאל בכל שנה, וע' המדרש המובא בתורה שלמה פרק לו אות קעט. וע' בצרור המור שזרח ופרץ הם על שם יוסף.

פלא, אותו אמורא (רב חמא בר גוריא, שבת י:). שאמר שיעקב נתן דבר של ב' סלעים מילת על פס ידיו של יוסף, הוא האמורא האומר (שבת סו:). שכן שיש לו געגועין על אביו יש להאב לתת אחד מרצועות מנעליו על זרועו של הבן (ואפשר שמנעליו של יעקב היו אדומים, כמו שמצינו אצל אברהם אבינו שאמר "אם מחוט" שדרשוהו על חוט שני כמו שהבאתי למעלה. וע' תוס' ב"ק נט:; והרי"ף לסנהדרין עד:; ואי"ה נאריך במקום אחר). וע' גם בדרשות חת"ס (ח"א דף עט) שביאר שיעקב אבינו נתן הכתונת פסים ליוסף כדי שלא ישלוב בו עין הרע (אולם הוא ביאר באופן אחר לגמרי).

מקור אחר לחוט אדום, ע"פ הגמ' בשבת

הגמ' שכבר הבאנו מקור נאמן לחוט אדום, לא אמנע מלהעיר עוד אפשרויות ומעמדים להמנהג. דהנה בגמ' שבת (טו:). איתא המשנה "הבנים יוצאין בקשרים". ובגמרא (סו:): "מאי קשרים אמר אדא מרי אמר רב נחמן בר רוחך אמר רב אשי בר אבין אמר רב יהודה קשורי פואה (פרש"י: גרנצ"א^ב קושרים בקשרים ותולין בצוארי^ב לרפואה, ולא ידעתי לאיזה חולה) אמר אבי אמרה לי אם תלתא מוקמי, חמשה מסו (פרש"י: מתרפאין), שבעה אפילו לכשפים מעלי", הרי שיש דבר הנקרא "פואה" שהוא עושה רפואה. רש"י ז"ל כתב שאינו יודע איזה חולי הוא מרפא, אולם בקרבן העדה על הירושלמי כתב שנראה לו שמרפא לכל חולי^ב. ולא רק מרפא אלא אף מועיל נגד כשפים. אין ברצוני להאריך בסוגיא זו כאן, לכך אכתוב בקיצור נמרץ, פואה הוא עשב ששורשו אדום ומהשורש^ב (או

כו. בספר לעז"י רש"י כתב: עשב, שמשורשו מפיקים צבע אדום Garance.

בו. יש לעיין מנא לי' לרש"י ז"ל שהיו תולין זה בצוארם. אולי מפני שהמשנה מדבר על ילדים אז מסתבר שיש לתלותו על צוארם, שעל זרועם יוכל ליפול. (וזה שהגמ' לבסוף אומר שקושרים הרצועה על זרועם, לפירש"י צ"ל שכך הוא הסגולה רק באותו דבר, אבל בסגולות אחרות תולין בצוארי הילדים).

כה. ואם כן אפשר ש"פואה" הוא קשור עם מילת "רפואה", וכן נראה מפ"י ר"ח בגמ' שבת: "קשרים קשרי פואה. משום רפואה" (ואפשר שזה קשור עם שם המילדת: פועה). ודברי הקרבן עדה מבוססים על מש"כ הירושלמי (שבת פ"ו ה"ב): "הדא פיאה (יש גורסים: פואה) עקר טב סגין טב הוא. כד דאית ביה חמשה קטרין, שבעה קטרין, תשעה קטרין, טבא סגין, ובלחוד דלא יתן מוי". ופירש בפני משה שם: "עשב ששמו כך ויש בו סגולה לישא אותו עיקר טוב הוא מאוד אם בו ה' קשרים כדרך קשרי עשב או ז' או ט' ובלבד שלא יתן מים ע"ג בשבת שניכר שמתכוין ללחלו".

ולא אמנע מלהעיר שבעיוני בזה ראיתי שיש אפשרות לנו להבין שעשב הפואה עצמו יש בו רפואה, ואינו רק סגולה שלא ידוע לנו הטעם, והיינו על פי מה שמצאו אנטיביוטיקה בשרשי עשב הפואה. ואם היו כותשים או צובעים השרשי עשב על גבי בגד זה היה יותר טוב. ואולי היו צריכים להחליף הרטיה הזה כמה פעמים, ואולי לזה כווננו במה שאמרו בירושלמי שאין ליתן עליה מים בשבת, שזה היה מועיל לפעול האינטיביוטיקה. ואם כן אפשר שלחולי מיוחד (-) לפרש"י, או לכמה מיני חולי- כהקרבן עדה) אכן היה זה דבר ידוע להם למועיל להציל אדם ממחלה (אם קשרוהו במקום מחלתו, לא כפרש"י שתלהו על צוארו) בין שכבר יש לו אותו מחלה, ובין שרוצה שלא יבא עליו אותו המחלה. (וע' מה שאביא בחלק ב' מדברי הצדה לדרך אודות צמח אדום).

כז. בריבמ"ץ (לשביעית הוד) כתב: "פי" רויא דימיסטיקא" Rubia Domestica, ולא הדגיש שרק השורש שלו הוא אדום, אבל מסתבר שהוא סובר כשאר המפרשים. דוגמא לדבר, הרע"ב

כפי דברי הערוך ואוצר הגאונים עמ' 65: מהזרע) שלו הם צובעים דברים אחרים [בצבע אדום]. הגם שלא ברור אם הגמ' מדבר אודות קשרים הנעשים מהעשב עצמו (שאינו אדומה) או אם כוונת הגמ' על השרש של העשב (שהיא אדומה) או אם הכוונה לכל דבר אשר צבוע אדום מאותו עשב, סבור להניח שהגמ' מדבר על השרשים (שהם אדומים) או על דבר הנצבע מהשרשים (שכן מצינו שחז"ל וראשונים דברו על הפואה וכוונתם בעיקר על הצבע אדום היוצא ממנה, ע' לדוגמא המשנה בשבת פמ:), ואם כן לא רחוק שהיו נותנים הקשרים של פואה על זרועם (הגם שלדעת רש"י כשהיו קושרים הפואה על בנים קטנים היו נותנים אותו על צואריהם).

הרי לפנינו עוד אפשרות איך בא ענין זה של קשירת דבר אדום או צבוע בצבע אדום על זרועם של בני' במשך הדורות.

גמרא בשבת אודות זהורית

איתא בשבת (ג.): "לא יצא הסוס בזנב שועל ולא בזהורית [גרסת כמה ראשונים]: בזהורית] שבין עיניו". ולא מבואר לאיזה טעם יצא הסוס כזה, ורש"י ז"ל פירש טעם הזהורית הוא לנוי². ומצאתי בפירוש ר"י מלונגל שהעדיף פירוש אחר: "בזהורית. לנוי לברו. ויש לפרש משום עין הרע, וכן נראה דאי הוה לנוי הוה מותכנין מינה תיובתא למאן דשרי לנוי...". ולדעתו זהו גם כן דעת הרי"ף, ועפ"ד יש לומר שזהו ג"כ דעת הרמב"ם. וכן מסתבר לומר לפי דעת זקני עמינו שהביא המנחת אלעזר (ופירש ע"פ דבריהם) בדברי תורה (מהד"ת אות עא): "כמו ששגור כפי זקני עמנו שמראה אדום הוא מסוגל לגרש שלא ישלוט עין הרע...". ולפ"ז הונב של שועל אפשר שהוא ג"כ דבר אחר שעשו משום עין הרע (וכפרש"י) או אולי נובל לומר שהוא להבריא שדים, והיינו עפ"ד הספר החיים (סליחה

בשביעית לא הזכיר שמדובר בשרשי העשב, אולם בפירוש הרע"ב למגילה (ד:): אכן ביאר: "פואה. שרשים אדומים שצובעים בהם אדום".

ל. עי' ערוך ערך פאה (ג) וערך קצה, רש"י סו: רש"י פט: ובספר אוצר לעזי רש"י [ועי' מה שהעיר בתוס' הרא"ש ס"ו: אולם עי' מה שכבר העיר במוסף הערוך (ערך פאה ג)], פירוש המשניות להרמב"ם על המשנה שבת פט: ברטנורא לשביעית (פ"ה מ"ד), פירוש רבינו פרחיה לשבת (קישרי פואה. והיא שצובעין בה האדום), ועוד. ונראה שהערוך והברטנורא קראוהו: Rubia.

לא. הערוך (ערך זהר), הרי"ף, הרמב"ם (שבת כ ג), והמאירי, ועוד. ובס' העתים (עמ' 312) כתב "בזהירות" אולם צ"ל: בזהורית, ואותיות יוד וו"ו מוחלפים הרבה בכתבי יד. וכן ראיתי בדקדוקי סופרים שכתב שגם הס' העתים גרס בזהורית (ולא העיר על הגרסא), והביא שם שכן הוא בעוד כת"י של הגמ'.

לב. פרש"י "בזנב שועל. שתולין לו בין עיניו שלא ישלוט בו עין: זהורית. לנוי". אולם כבר הקשו הראשונים למה יהיה אסור לילך בנוי: "ואיני יודע להבחין מה בין נוי אליים (שמות) לנוי סוסים (שאסור)". (לשון האור זרוע הלכות שבת, יח ע"ב אות ד. והוא לא כתב תירוץ). וכן יש להקשות על פרש"י שהרי הוא זו ואין צריך לומר זו (ועי' מ"ש"כ בחסדי דוד על התוספתא לתרץ).

ומחילה פ"ג, מכון שפתי צדיקים, תשס"א, עמ' קכג) ועוד כמה ספרים²: "ועל כן יאמרו המושלים שהוא משל לשועל... בא אדם אחד ועומד עליו ואומר זנב השועל טוב לטאטא בו הבית, לפי שכל המזיקים ורוחות הרעות מסתלקים על ידו מאותו הבית". [ולענ"ה, לא בחינם נקט המשל זנב השועל לטאטא בו הבית, שמצינו כמו זה כבר ברי"ף למסכת שבת (מת. בדפי הרי"ף): "פירוש מכבדות של מילת כגון זנב של שועל וכיוצא בו שמכבדין בהן כלי מילת"].

דברי הצרור המור ומנהגי האנוסים

בזמן האנוסים היו הורגים משפחות האנוסים אם מצאו שהמשפחה היו מקפידים לטאטא את החדרים אל אמצע החדר (ולא מחדר לחדר), שזה היה סימן שהם יהודים שומרי תורה ומצוות בסתר. אבל לא ידוע כל כך הטעם לזה. והטעם המבואר כבר בספרים הוא משום שהיו היהודים זהירים משום כבוד המזוה שלא לטאטא את הבית לפני המזוזה, שזה נחשב כחסרון בכבוד המזוזה, וכלשון מהר"ם האגוזי³: "ראוי ליהרר ולנהוג כבוד במזוזה... דודאי ראוי לנהוג בו כבוד ולא ישפוך מים עכורים לפני המזוזה. ושמעתי שמנהג קדום היה בספרד שהיו נוהרים מלכבד החדר מלפנים ולחוצה, אלא מן הפתח היו מתחילין לכבד את הבית ומוליכין האשפה לפנים לכבוד המזוזה. ומטעם זה עד עכשיו בפורטוגאל כומרי החקירה אחת מהאשמות שמטילין על האנוסים כדי לחייבם הוא זה שאומרים להם דיש עדות שהם מכבדין את הבית מן הפתח ולפנים. הי"ת ינקום דם עבדיו המקדשי' שמו בכל עת ובכל זמן ובכל מקום. ועיין ברעיא מהימנא דפ' ואתחנן ריש דרס"ד⁴ ודעהו".

הנה, נתבונן לרגע, בוודאי האנוסים לא היו רשאים להניח מזוזה על פתחיהם (שאם עשו כן היו נמצאים בקל). והנה אף שלא היה להם מזוזה, היו שומרים ענין זה של זהירות בכיבוד הבית - שהוא מידת חסידות לכבוד המזוזה אשר רוב אנשי זמנינו לא שמעוה מימיהם - אף שהי' כרוך עם הריגה על קידוש השם. נבין מזה עד כמה האנוסים שמרו המנהגים שלהם.

ועכשיו נבא לענין אחר. דהנה באותם זמנים הרעים, שמלכות הרשעה של פורטוגאל לא הניחו לבני ישראל לשמור תורה ומצוות, נתן הצרור המור עצות שונות לבני ישראל. וזהו מלשון הצרור המור בפרשת ואתחנן (הוצאת היכל הספר, בני ברק תש"ג, עמ' רסג):

לג. והמשל הזה נמצא בעוד ספרים, ראה ב"אלפא ביתא קדמיתא דמשואל קטינא" עמ' 309-308, ואישטמיטתיה דברי הספר החיים האלה. וכן יש עוד חידוש בזה, שהרי המהדיר של הספר החיים (שיצא לאור מחדש) שאל להר"ש אשכנזי שליט"א לכמה מקורות, ואפילו הכי לא הביא שום מקור למשל זו.

לד. משנת חכמים (נג, א).

לה. זהו לשון הוזה"ק שם: "וע"ד אצטריך ב"נ דלא יעביד טנופא ולכלוכא בתרעא דביתיה ולא יושיד מייך עכורין. חד דלא יעביד קלנא לגבי שמא דמאריה וחד דאית ליה רשו לההוא מחבלא לחבלא, ובג"כ יודעה ב"נ מהאי... ע"ש

"ואם יגזרו שלא יניחו תפילין, כמו שקרה בימי חכמי התלמוד, וקרה ג"כ בפורטוגאל, ראוי שתעשה לך סימנים ותקשור חוט השני על ירך, לזכר דם הברית, ובין עיניך תהיה לזכרון, כמו שאמר במקום אחר ולזכרון בין עיניך ל¹".

דברי הצרור המור עצמם צריכים ביאור, אמאי בחר דוקא בצבע אדום, ה' אפשר לו לבחור בצבע אחר. וכנראה זהו מה שבא לתרץ אחר כך במה שכתב "לזכר דם הברית"², שמשום כך בחר בצבע אדום. ויש אפשרות שבהר דוקא בצבע אדום לפי שאותו צבע ניכר יותר ולכך זכרהו יותר³.

ועפ"ז נוכל לומר אפשריות שונות: שאנשי פורטוגאל שמרו מדה זה לדורי דורות, והביאוהו עמהם למקומות שונים, אף שהטעם הראשון נשכח מהם, וכמו שמצאנו אצל המזוזה; או כמו שאמרו בירושלמי (כתובות פ"א ה"ו) "אע"פ שבטל השמך המנהג לא בטל". א"ג, כיון שהספר צרור המור היה נפוץ ומקובל ונחשב מאוד במשך הדורות⁴, אפשר שצדיקים שונים במשך הדורות שלא היו יכולים ללבוש תפילין כל היום כולו, הם לבשו חוט שני על זרועם לזכר התפילין. [והמון עם ראו ורצו לעשות כמעשה הצדיקים, והצדיקים לא גילו טעמם]⁵.

עוד היה נראה לפרש על פי דברי רש"י למשלי (שהבאתי למעלה) וע"פ יסוד דברי הצרור המור, שנתנית חוט שני הוא לזכר הברית מילה (כדי שיזכור הברית בכל עת, לפי שהברית מילה הוא עיקר גדול לשמירה מעוונות).

עוד היה נראה ליתן טעם לזה שהצדיקים ואנשי מעשה רוצים לזכור עוונותיהם בכל עת, ולבשו חוט שני כיון שהעוונות נמשלים לחוט שני (ומי יודע אם לפעמים נהפכו החוטים של אנשים גדולים לחוט לבן). [ואפשר שההמון עם ראה זה וכו'].

1. כנראה הכוונה בסוף לשונו הוא שחוט השני יהיה לזכרון בין עיניך, שתראהו תמיד לו. לא ברור כוונתו, איזה דם ברית. ואפשר שרוצה לומר שבאותם זמנים שיגזרו שלא יניחו תפילין גם כן יגזרו שלא ימולו, ומשום כך יש לעשות החוט מצבע אדום לזכור דם המילה. 2. ועל זה נכון להביא דברי רבנו וידאל צרפתי בהקדמתו למגילת סתרים על אסתר (דבריו מובאים בשו"ת רבנות אפרים ח"ח עמ' כו) שפירש (בשם הרב אברהם עזיאל) בזה קושיית הגמ' בסוטה (ז:.) למה בחר התורה בתכלת שאם הוא רק לזכרון היה ראוי ליעשות מחוט תולעת שני שהוא אדום כדי שיוכר בטוב שאותו המראה יוכר מרחוק. 3. והספר "אוצר יד החיים" מביא מדברי הצרור המור בהמון מקומות, לכך חידוש הוא בעיני שהביא (באות ק) דברי הראשית חכמה: "שהקושר על ידו חוט אדום הרי זה דרכי אמורי", ולא העיר עליו מדברי הצרור המור. 4. ובעת סיום כתיבת המאמר נודעתי מהעורך הרה"ג רבי אהרן מאיר מיזליש שליט"א שבחוברת זו האריך הגר"י דנדרוביץ שליט"א בדברי הצרור המור הנ"ל, שהם מובאים בקיצור סמ"ג, ע' במאמרו. ואם כן יש אפשרות נוספת היאך באה ידיעה זו לאנשים גדולים שבמשך הדורות, וכאמור, אפשר שנטעם זה נהגו ל"קיים" בזה זכירת מצות תפילין בכל עת.

עוד היה נראה לי ליתן מעם לזה כמו דאמרינן במס' שבת (סד., וחולין עז:): שבשיש אילן שמשייר פירותיו נותנין עליו סיקרא כדי שהכל ידעו להתפלל עבורו^א. ואם כך אמרו אצל אילן, כל שכן שיש צורך לעשות סימן כזה אצל בני אדם^ב וכמבואר בהמשך הגמ' בחולין (שם) "וכן מי שאירע בו דבר צריך להודיע לרבים ורבים מבקשים עליו רחמים", ואם כן מצאנו מעם ליתן חוט שני על אדם חולה^ג. ונראה שהמעם שבחרו חז"ל דוקא במראה אדם הוא משום שהעין רואהו יותר^ד, וכן ידעינן ד"גוון האודם הוא המזהיר"^ה, או לפי שצבע השני הוא נראה למרחוק ולא תוסר כי אם בקושי^ו. ואולי י"ל שהמעם שבחרו בצבע אדם הוא משום שהוא כמראה דם, ורומז לאנשים כאילו דם יוצא מהאילן. [ומעניין שאילן שאינו נותן פירות נקרא אילן "סרק" והרי סרק הוא גם כן לשון של צבע אדם (ראה רש"י מו"ק ט: ד"ה ומעברת סרק), ואולי המעם לזה הוא שמתחלה גם אילני סרק נתנו פירות (כמבואר בחז"ל, ראה רמב"ן לבראשית א:יא) והכל צריכים להתפלל על אילני סרק שיבא הזמן שגם הם יעשו פירות (ראה רש"י ויקרא כו:ד, וע' כתובות קיב:)].

עוד ה' נראה ליתן מעם לזה ע"פ הכתוב "כי האדם עץ השדה" וכידוע שחז"ל (מדרש תנחומא קדושים י"ד) דרשו על כל אחד מבניו של אדם כאילו אותו הבן הוא אילן חדש. ואם כן אפשר שכמו שיש לקשור חוט סביב הביכורים (ואנשים רגילים לחשוב שצריכים לקשור חוט אדם על הביכורים), כן נהגו לעשות לבניהם (ונהגו לקשור חוט אדם, כמו בביכורים).

עוד יש להעיר מהמדרש ויושע (ומובא בילקוט המכירי בשם התנחומא, ראה תו"ש שמות יב קסו) שהדם שנתנו בני ישראל על בתיהם במצרים ה' סימן לחיים, והמשיך: "משל למה"ד למלך שהיה לו צאן והפריש מהן לחיים ומהן למיתה, מה עשה נמל את הסיקרא וסקר אותן שהפריש לחיים". ועי' בכורות נח: שהיוצא עשירי סקרו בסיקרא, ולא ראיתי מי שפירש המעם. (ועי' שבת נה., ויש לחלק בכמה אופנים).

מא. "אילן שמשייר פירותיו סוקרו (וצובע אותו) בסיקרא וטוענו באבנים... סוקרו בסיקרא מאי רפואה קעביד, כי היכי דליחזייה אינשי וליבעו עליה רחמי כדתניא וטמא טמא יקרא צריך להודיע צערו לרבים ורבים יבקשו עליו רחמים"

מב. רמז לדבר, כי האדם עץ השדה, וע' בצרור המור שופטים (כ"א ג).

מג. וכן מצונו שהיו נוהגים להניח הכסא של אליהו בבית הכנסת לאחר המילה כדי שהכל יזכרו להתפלל על התינוק הנימול, ומסתבר אם כן שמשום זה השימו חוט אדם על התינוק לאחר המילה.

מד. ראה במאירי (ואביא תחלת לשונו דמעניין שהמאירי שם גרס (או פירש) או: "אילן המשיר פירותיו לרוב שומנו טוענו באבנים כדי שיכחישו כחו או סוקרו בסיקרא. ואעפ"י שצביעת הסיקרא כעין דרכי האמורי אינו כן שאינו נעשה אלא שיראדו בני אדם ויבקשו עליו רחמים..." וראה דברי רבינו וידל צרפתי שהבאתי למעלה. ואולי מטעם זה היו סוקרין בסיקרא הבהמה העשירי למעשר (בכורות נח:).

מה. דברי סופרים להרב צדוק הכהן (אות לח), ועי' עוד שם באורך.

מו. כן כתב (לענין אחר) במצודת דוד על שיר השירים (ד' ג).

ונסיים בדברי השבט מוסר (פרק ו) המסביר שאדם הלומד תורה יכול לזכות לכל סגולה שבעולם, וזהו מלשונו: " אבנים יקרות כנופך ספיר ויהלום.... וכמה מהסגולות המעילות מוטבע בהן. באבן האודם הנקרא רובי"ן שמועיל להריון כמו שכתבו חכמי הטבע בספריהם וכן כל אבן ואבן יש סגולה מיוחדת לכל אחת ואחת. ואדם על ידי עסק התורה וקיום מצותיה כולל בו כל אלו הסגולות... ובכח תורתו וצדקותיו מתפלל על ההריון כדכתיב ויעתר יצחק לה' ויעתר לו ותהר רבקה אשתו וקונה סגולת הרובי"ן..."

עד כאן הבאנו כמה מקורות חדשים לענין זה (חוץ מדברי המנחת אלעזר שראיתי מובא בספרים), ובעז"ה במאמר הבא נבאר ענין לבישת אדום וחוט האדום במשך הדורות, ואודות אם איכא חשש של דרכי האמורי בזה.

